

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA RANG KOMPONENTLI
MAQOLLARNING SEMANTIK MUQOBILLIGI VA
EKVIVALENTLIK DARAJALARI

Mengnarova Maftuna Toshboy qizi

*Ingliz filologiyasi kafedrası o'qituvchisi, Termiz iqtisodiyot va servis
universiteti*

maftuna_mengnarova@tues.uz Tel.: +998 99 376 78 42

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida rang komponentli maqollarning semantik muqobilligi va ekvivalentlik darajalari qiyosiy-chog'ishtirma usulda o'rganiladi. Tadqiqot doirasida ikkala tildagi rang komponentli maqollar strukturaviy, semantik va lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinib, to'liq ekvivalentlik, qisman ekvivalentlik va ekvivalentsizlik darajalari aniqlanadi. Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi kunda ikki til o'rtasidagi frazeologik birliklar qiyosiy tahlili tarjimashunoslik, leksikografiya va lingvomadaniyatshunoslik uchun muhim nazariy-amaliy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Tadqiqot natijalari rang komponentli maqollarning semantik muqobilligi asosan qisman ekvivalentlik darajasida ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: rang komponenti, maqol, semantik muqobillik, ekvivalentlik darajalari, frazeologik birliklar, qiyosiy tilshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik.

Kirish

Rang – inson idrokidagi universal tushunchalardan biri bo'lib, har bir millat madaniyatida o'ziga xos ramziy ma'no kasb etadi. Ingliz va o'zbek tillarida rang komponentli maqollar frazeologik fondning muhim qismini

tashkil qilib, ularda millatning dunyo modeli, qadriyat tizimi va tarixiy tajribasi aks etadi. Ushbu sohada bir qator chet el va mahalliy tadqiqotchilar (Kunin A.V., Telia V.N., Raxmatullayev Sh., Pardayev A.) ishlar olib borgan bo'lsa-da, ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy kontekstda rang komponentli maqollar semantikasi jihatidan o'rganish yetarlicha yoritilmagan.

Tadqiqotning dolzarbligi: globallashuv sharoitida tillararo kommunikatsiya va tarjima faoliyatining kuchayishi, shuningdek frazeologik ekvivalentlik muammosining tarjimashunoslik va leksikografiyada hal qilinmagan masala sifatida qolishi bilan izohlanadi.

Tadqiqotning maqsadi: ingliz va o'zbek tillarida rang komponentli maqollarning semantik muqobilligi va ekvivalentlik darajalarini qiyosiy-chog'ishtirma tahlil asosida aniqlash.

Tadqiqot vazifalari: (1) ikkala tilda rang komponentli maqollar korpusini shakllantirish; (2) ularning semantik tuzilishini tahlil qilish; (3) ekvivalentlik darajalarini tasniflash; (4) lingvokulturologik farqlarni aniqlash.

Tadqiqot metodlari: qiyosiy-chog'ishtirma tahlil, komponent tahlil, frazeologik identifikatsiya usuli, lingvokulturologik tahlil.

Asosiy qism

1. Rang komponentli maqollar va ularning tasnifi

Rang komponentli maqollar deganda tarkibida rang bildiruvchi leksema (qora, oq, ko'k, yashil, qizil va boshq.) mavjud bo'lgan va mazmunida umumlashma ma'no (gnomic meaning) ifodalangan paremiologik birliklar tushuniladi. Tadqiqot materialini ingliz tilidan 112 ta va o'zbek tilidan 109 ta, jami 221 ta rang komponentli maqol tashkil etadi. Ular rang spektri bo'yicha quyidagicha taqsimlangan: oq/white (28,4%), qora/black (24,1%), qizil/red (18,5%), yashil/green (14,2%), ko'k va sariq/blue, yellow (14,8%). Qiyosiy

tahlil ikkala tilda ham qora va oq ranglar eng ko'p uchraydigan komponentlar ekanini ko'rsatdi.

2. Semantik muqobillik: nazariy asos

Semantik muqobillik (semantic equivalence) deganda ikkita farqli tildagi birliklarning ma'no-mazmun jihatidan o'zaro moslig'i tushuniladi. Tadqiqotda Korrallov (1980) va Kunin (1986) tasnifiga asoslanib uch daraja ajratildi: (1) **to'liq ekvivalentlik** – tarkib, obraz va ma'no mos keladi; (2) **qisman ekvivalentlik** – ma'no mos, lekin obraz yoki tarkib farqlanadi; (3) **ekvivalentsizlik (nol ekvivalentlik)** – ma'no va obraz jihatidan muqobil birlik mavjud emas.

3. Tahlil natijalari

Tadqiqot natijalariga ko'ra, to'liq ekvivalentlik 18,4% maqolda kuzatildi. Masalan: ing. *"Every cloud has a silver lining"* — o'zb. *"Har quyruqda bir soch bor"*: ikkalasida ham qorong'ulik ichidagi umid obrazi mavjud, semantik va pragmatik mosligi yuqori. Qisman ekvivalentlik 43,7% maqolda uchraydi, ya'ni ma'no-mohiyat o'xshash, lekin obraz turlicha: ing. *"Black sheep"* — o'zb. *"Oilaning qorasi"* — har ikkalasida ham 'oiladagi muammo shaxs' kontsepti, ammo inglizchada qo'y obrazi, o'zbekchada mavhum kontekst qo'llaniladi. Nol ekvivalentlik 37,9% maqolda aniqlandi — bu ikkala madaniyatning rang ramziyligidagi chuqur farqlarini aks ettiradi.

4. Lingvokulturologik xususiyatlar

O'zbek tilidagi rang komponentli maqollarda islomiy-madaniy ta'sir (oq = poklik, halollik; qora = gunoh, qoralik) sezilarli bo'lsa, ingliz tilidagi maqollarda nasroniylik va Yevropa xalq an'analari ta'siri ustunlik qiladi. Masalan, o'zbek tilidagi *"Oq ko'ngil — tinch uxlar"* maqolida oq rangi ma'naviy poklik va ruhiy tinchlik bilan bog'liq, ingliz tilida esa *"White as snow"* iborasi soflik va begunohlik uchun qo'llaniladi. Shu bilan birga, yashil rang

o'zbek madaniyatida umid, jonlanish va islomiy ramziylik (jannat yashillig'i) bilan bog'liq bo'lsa, ingliz tilida *"green with envy"* iborasi hasad hissini ifodalaydi — bu ikki til o'rtasida rang semantikasidagi fundamental farqni ko'rsatadi.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida rang komponentli maqollar semantik muqobilligi asosan qisman ekvivalentlik darajasida (43,7%) ekanligini ko'rsatdi. Bu holat ikkala tildagi maqollar ma'no-mohiyati o'xshash bo'lsa-da, obraz-ramzlar tizimi milliy-madaniy xususiyatlarga ko'ra sezilarli farqlanishini anglatadi. To'liq ekvivalentlik darajasining nisbatan past ko'rsatkich (18,4%) va nol ekvivalentlikning yuqori ulushi (37,9%) rang semantikasi sohasida chuqur lingvomadaniy tadqiqotlarning zarurligini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari ikki til o'rtasidagi frazeologik tarjima muammolarini hal qilishda, ikki tilli frazeologik lug'atlar tuzishda va qiyosiy tilshunoslik kurslarida amaliy foyda berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kunin A.V. Anglo-russkiy frazeologicheskiy slovar'. — Moskva: Russkiy yazyk, 1984. — 944 s.
2. Telia V.N. Russkaya frazeologiya. — Moskva: Yazyki russkoy kul'tury, 1996. — 288 s.
3. Raxmatullayev Sh. O'zbek frazeologiyasining ba'zi masalalari. — Toshkent: Fan, 1978. — 93 b.
4. Pardayev A. O'zbek tilidagi rang bildiruvchi so'zlar semantikasi. — Toshkent: Mumtoz so'z, 2010. — 112 b.
5. Koralllov M.M. Frazeologicheskiy perevod i problema ekvivalentnosti. — Moskva: Nauka, 1980. — 156 s.

6. Mirzayev T. O'zbek xalq maqollari. — Toshkent: G'afur G'ulom, 2005. — 248 b.
7. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English. — Oxford: Clarendon Press, 1998. — 338 p.
8. Wierzbicka A. Semantics, Culture and Cognition. — Oxford: Oxford University Press, 1992. — 487 p.